

ФІЛІПЕНКО Олександр

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
викладач-стажист кафедри теорії та методики спорту,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань
<https://orcid.org/0009-0005-2626-7242>
E-mail: o.v.filipenko@udpu.edu.ua

ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розкривається потенціал фізичного виховання та спорту як інструментів профілактики та протидії булінгу в закладах загальної середньої освіти. Зазначено, що фізична активність і спортивні заняття сприяють формуванню здорового способу життя, соціалізації дітей, розвитку навичок співпраці, емпатії та взаємоповаги. Особлива увага приділяється концепції «Спорт заради розвитку», яка поєднує фізичну підготовку з вихованням життєвих навичок і формуванням безпечного освітнього середовища. У статті наведено приклади міжнародного досвіду, зокрема програм ЮНІСЕФ, а також наголошено на необхідності підготовки вчителів фізкультури до виявлення та попередження насильства. Водночас окреслено ризики, пов'язані з булінгом у спортивному середовищі. Автори підкреслюють потребу в оновленні змісту фізичного виховання відповідно до демократичних цінностей, партнерського підходу та гуманістичної педагогіки з метою створення здорового і безпечного простору для розвитку дитини.

Ключові слова: булінг, фізичне виховання, спорт, профілактика насильства, педагогічна взаємодія, шкільне середовище, здоровий спосіб життя.

<https://doi.org/10.31891/pcs.2025.2.16>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогоднішнє суспільство стикається зі складнощами, пов'язаними з існуванням булінгу, особливо в контексті шкільного середовища. Булінг, або шкільне насильство, стає серйозною загрозою для фізичного та психічного здоров'я дітей та підлітків. Однак, фізичне виховання і спорт можуть відігравати ключову роль у протидії цьому явищу.

Фізична активність та спорт сприяють формуванню здорового способу життя та підвищенню самоповаги у дітей. Посилення фізичного здоров'я дозволяє дітям відчувати себе сильними та впевненими, зменшуючи вразливість до впливу булінгу. Регулярні заняття спортом також сприяють формуванню соціальних навичок, таких як співпраця, взаємодопомога та емпатія, що робить дітей менш схильними до агресивних дій та насильства.

Але у спорті є суперництво, яке безсумнівно, відіграє позитивну роль у житті людей, оскільки за певних умов дозволяє їм порівнювати свої здібності з іншими, виявляти свої сильні та слабкі сторони. Це стимулює до активності, розвитку та

вдосконалення власних навичок. Можливість спорту виконувати інтегративну роль у соціальних відносинах, передусім означає, що спортивні змагання та взаємодія можуть сприяти формуванню загальних переконань, поглядів та моделей поведінки, які спонукають до взаємної поваги, симпатії, знімають відчуженість, сприяють взаємодії та зміцненню соціальних зв'язків, подоланню міжкультурних бар'єрів.

Останнім часом спостерігається зсув у спортивних уподобаннях, з акцентом на професійний спорт, який стає все більш комерціалізованим. Це призводить до знецінення аматорських цінностей, таких як задоволення від занять спортом, на користь нестримного бажання перемогти будь-що би не сталося [5, с. 8].

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Соціально-педагогічні аспекти жорстокої поведінки дітей у закладах освіти, шкільного насильства, подолання булінгу в освітньому середовищі досліджували такі науковці, як А. Алексеєнко, Г. Коваль [1], О. Барліт [2], П. Бойчук, М. Козігора, А. Романюк [3], О. Кулешова, Л. Міхєєва [6], А. Полянничко [7] та ін.; вплив фізичної культури і спорту в

контексті протидії насильству розглядали Т. Денисовець, І. Денисовець, П. Хоменко, С. Хлібкевич [4].

Науковці визначають, що фізична культура, як частина загальної культури особистості, має ціннісний, людино творчий, творчий потенціал, що розкриває її гуманістичну, особистісно-розвиваючу сутність. Актуалізація цього потенціалу та його реалізація у діяльності вчителя фізичної культури потребує якісно нових підходів до його професійно-педагогічної підготовки [5].

Спорт розвивається швидкими темпами і привертає увагу мільйонів людей по всьому світу. У сучасному світі спорт виступає як важлива соціальна система, інститут та рух, що має значний вплив на всі сфери суспільства та культури. Він охоплює освіту, політику, економіку, технології, науку, мистецтво, засоби масової інформації, дозвілля та інші. Однак особливо важливою є його роль у соціалізації та вихованні молодого покоління, а також у формуванні життєвого стилю та поглядів [9, с. 16].

3. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті – розкрити потенціал засобів фізичного виховання і спорту для попередження та протидії булінгу в закладах загальної середньої освіти.

4. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сприяння соціальній інтеграції, насамперед, пов'язане з особливостями спортивного змагання, яке відбувається в умовах суперництва, але у спеціально створених, контрольованих та гуманних умовах. Цей характер змагання стимулює емоційну віддачу, задоволення та відкритість учасників, що в свою чергу сприяє їх зближенню, навіть якщо вони представники країн з різними політичними системами та культурними особливостями. Участь у спільних тренуваннях та змаганнях в певних умовах стимулює у людей почуття спільності, дружби, співпраці та приналежності до колективу, що може зменшувати «соціальну відстань» між ними та сприяти їхньому соціальному злиттю [9, с. 20].

Діяльність ЮНІСЕФ у сфері спорту базується на глобальній місії – забезпечити

кожній дитині право на участь у іграх та розважальних заходах, відповідних її віку, у безпечному та здоровому середовищі. ЮНІСЕФ підтримує безпечну гру, відпочинок та спорт, оскільки:

- Безпечна гра є невід'ємним правом кожної дитини, закріпленим в міжнародних угодах.

- Спорт, відпочинок та гра є важливою частиною дитинства, тому працювати з цими аспектами в інтересах дітей є логічним та ефективним.

- Спортивні ігри сприяють розвитку та навчанню дітей, допомагаючи їм досягати успіху.

- Спортивні ігри створюють можливості для комунікації та привертання уваги суспільства до проблем дітей.

- Спортивні ігри можуть бути доступними та використовувати ресурси, що доступні на місці.

- Спорт дозволяє дітям займатися тим, що їм подобається [9, с. 23].

Однак, важливо зазначити, що на жаль, спортивна сфера також вразлива до проблем насильства, які пронизують всі сфери життя, включаючи сімейне, професійне, освітнє та громадське середовище. Існують численні підтвердження того, що діти, що займаються спортом, стикаються з насильством.

Автори методичного видання «Спорт проти булінгу» наводять приклади дослідження проявів булінгу в спортивному середовищі, яке охопило 1514 дітей у віці від 12 до 16 років з восьми спортивних клубів Норвегії. За цим дослідженням виявлено, що 30% з них стикалися з булінгом під час занять спортом. Дослідження також показало високий відсоток тих, хто припинив займатися спортом через цю проблему. Цей явище стосується як хлопчиків, так і дівчат. Методи булінгу в спорті можуть включати принизливі випробування для новачків, які можуть містити ризиковану поведінку або вимагати виконання дій, що група вважає необхідними для вступу до спільноти. Хоча ці випробування часто розглядаються як «жарти», їхні наслідки можуть бути шкідливими для новачків. Підступні випробування можуть базуватися на різних формах насильства і схожі на практики, що застосовуються в інших організаціях, таких як

військові структури або приватні школи [5, с. 8].

Фізична активність сприяє здоровому росту і розвитку дітей, але в той же час існують серйозні обурення щодо фізичного насильства у спорті. Ці обурення охоплюють різні аспекти, починаючи від ризиків травм або смерті, пов'язаних з фізичною активністю чи участю у спортивних змаганнях, і закінчуючи ставленням до дітей-спортсменів з боку перенапружених батьків, тренерів або інших спортсменів.

Спорт надає безпечний простір для дітей та підлітків, пропонуючи здорові альтернативи від паління, вживання алкоголю та наркотиків. Заняття спортом сприяють розвитку почуття належності до спільноти, поліпшенню взаємин з ровесниками та дорослими, а також формуванню навичок командної співпраці. Для дітей у вразливому стані спорт може стати запобіжником бездоглядності та проведенню часу на вулиці. У Бразилії підлітки, які мають проблеми з законом та перебувають під вартою поліції, займаються футболом, дзюдо та гімнастикою. Спорт дозволяє їм вибрати позитивний спосіб виявлення агресії [9, с. 25].

«Спорт для розвитку» представляє собою нову концепцію фізичного виховання в Україні, яка розвивається у кількох напрямках: спорт вищих досягнень, виявлення таланту, спорт для всіх, спорт для розвитку. «Спорт для всіх» надає можливість мільйонам людей покращувати свої фізичні якості та рухові можливості, зміцнювати здоров'я та продовжувати творче довголіття. Особливо важливим є виявлення таланту серед дітей і підлітків, створення сприятливих умов для повного розвитку їхніх здібностей, досягнення духовного та фізичного вдосконалення і володіння спортивними навичками. Мета «спорту вищих досягнень» – досягнення максимально можливих спортивних результатів і перемог на найбільших спортивних змаганнях. «Спорт для розвитку» висвітлює проблему формування нових цінностей, ідея якої полягає в поєднанні фізичних вправ для фізичної підготовки та здорового способу життя зі створенням додаткових ресурсів, необхідних у повсякденному житті людини.

Враховуючи вищевикладене, ми стверджуємо, що реалізація концепції «Спорт заради розвитку» відкриває перспективний

напрямок удосконалення змісту фізичного виховання учнів шляхом сприяння формуванню довірливих взаємин, взаєморозуміння, взаємодопомоги та співпраці, що в свою чергу підтверджує, що засоби фізичного виховання та спорту мають значний вплив на запобігання булінгу в шкільному середовищі. Це також сприяє розвитку навичок позитивної реакції на проблеми та їх вирішенню шляхом застосування методів фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи. Для досягнення соціальних та поведінкових змін серед учнів, молоді та суспільства в цілому, необхідно формувати нову модель шкільного спорту та будувати заняття з фізичної культури на принципах партнерства для зміцнення соціальної єдності.

У цьому контексті важливо зауважити, що оновлення змісту фізичного виховання учнів має відповідати принципам демократичних змін, подоланню посттоталітарних тенденцій у міжособистісних відносинах та відмові від традиційного авторитарного підходу у педагогіці. Реалізація цих змін у повсякденному житті школи залежить не лише від прийняття відповідних законодавчих актів, а й вимагає виваженого теоретико-методологічного розуміння наявної практики фізичного виховання з урахуванням її спрямованості на соціальні та поведінкові особливості індивідуального розвитку учнів. Впровадження інноваційних ідей та підходів спрямоване не лише на стимулювання учнів до збереження власного здоров'я, фізичної підготовки та розвитку природних здібностей, а й на покращення взаємодії у формуванні довірливих відносин, взаєморозуміння, взаємодопомоги та співпраці в шкільному середовищі.

Однією зі складових проекту «Спорт заради розвитку» є ініціатива «Спорт проти булінгу», яка спрямована на розвиток життєвих навичок та надання психосоціальної підтримки дітям, підліткам та родинам.

Поза сімейним оточенням і спортивними клубами, основні можливості для дітей брати участь у організованому спорті традиційно асоціюються з фізичним вихованням у школі, що є джерелом веселощів, активності та задоволення. У початковій школі уроки фізичної культури часто проводять класні керівники, які не є фахівцями у цій галузі,

проте вони мають значний вплив на учнів. У деяких країнах є чітке розмежування між фізичним вихованням та участю у спортивних змаганнях. Хоча для багатьох дітей школа може бути місцем, де існує насильство, вчителі мають потенціал не лише запобігати цьому, а й сприяти тому, щоб діти повідомляли про випадки насильства та зверталися до відповідних соціальних служб. Для ефективного функціонування такого механізму важливо навчати вчителів фізичної культури розпізнавати ознаки та вияви насильства. Адекватні педагогічні методи у фізичному вихованні також можуть сприяти запобіганню насильству, посилюючи самовпевненість, повагу до інших та навички самоствердження серед дітей [5, с. 10].

Компетентні тренери є значущими прикладами для молодих спортсменів, сприяючи професійному розвитку їх талантів та здібностей у безпечному середовищі, вільному від небезпек. Однак у зв'язку з турботою щодо неналежних методів, інтенсивних навантажень, насильства та комерціалізації молодих спортсменів було введено заходи для забезпечення їхньої безпеки в спорті. Ці заходи включають в себе етичні стандарти або кодекси поведінки, процедури акредитації, пов'язані з освітньою системою, а також механізми для звітування про будь-які підозри або факти порушень з боку тренерів [5, с. 10].

Досліджуючи особливості підготовки педагога до реалізації професійних функцій щодо забезпечення здорового способу життя, науковці, на нашу думку цілком слушно зауважують, що вчителі виконують значну соціальну роль, сприяючи взаємодії духовного, інтелектуального та фізичного розвитку, вихованню особистості та формуванню здорового способу життя серед учнів. Вони не лише організують навчально-пізнавальний процес, але й проводять позакласні заходи з фізичної культури та здоров'я, спрямовані на розвиток активної життєвої позиції учнів. Сучасні тенденції у модернізації загальноосвітніх закладів вимагають пошуку ефективних методів навчально-виховної діяльності, яка б не лише розвивала важливі знання та рухові навички, але й сприяла вихованню культури здоров'я та поширенню здорового способу життя, щоб створити фізично, психічно та

духовно розвинених громадян України [8, с. 350].

За визначенням цих авторів сучасна педагогічна наука інтенсивно досліджує проблему формування здорового способу життя, яка має багатоаспектний характер та пов'язана з гармонійним фізичним, психічним, культурним та духовним розвитком особистості ... подоланням шкідливих звичок та протидії булінгу.

Особливо нам імponує думка дослідників, які вважають, що у майбутньому фахівці у галузі фізичної культури матимуть попит в кожній сім'ї. На їхню думку, вони стануть сімейними консультантами, які мають професійні знання про спадковість, генетику, здоров'я та фізичну підготовку кожного члена родини. Це допоможе розробити відповідну, індивідуально орієнтовану програму зміцнення здоров'я, загартовування та організації фізкультурно-оздоровчого дозвілля; надати рекомендації щодо найкращого способу організації сімейних туристичних походів; вибору спортивних секцій; належного харчування та ін. [8, с. 351].

Для того, щоб використовувати потенціал засобів фізичного виховання і спорту для протидії булінгу в шкільному середовищі вчитель фізичного виховання має оволодіти теоретична база, яка включає в себе аналіз впливу фізичних вправ на фізіологічний та психоемоційний стан особи, розгляд впливу систематичних фізичних навантажень на фізичне і соціальне здоров'я, основи тренування психологічних навичок, контроль емоцій, управління тривожністю під час різних життєвих ситуацій, підвищення самовпевненості, регулювання рівня психологічної напруги як на індивідуальному, так і на колективному рівнях, мотивація досягнення поставлених цілей, раціональне планування дня для школярів і його вплив на їх психоемоційний стан.

Також вчитель фізичного виховання має знати причини та форми булінгу в дитячих та підліткових середовищах, відмінності між агресивною поведінкою та булінгом, характеристика фізичного та психоемоційного стану учасників булінгу залежно від їхніх соціальних ролей, вплив булінгу на особистість та його наслідки, а також умови та методи успішного подолання булінгу. Нарешті, він має усвідомити роль

фізичної активності та занять спортом як ефективні засоби протидії булінгу.

Для того, щоб засоби фізичного виховання і спорту забезпечили свій позитивний потенціал для протидії булінгу в шкільному середовищі, вчителі фізичного виховання та тренери мають враховувати такі фактори:

1. Збільшення соціальної включеності: фізичні заняття і спортивні команди мають стати місцем, де учні відчують себе включеними та прийнятими в групу. Взаємодія в команді сприяє формуванню дружби та взаємоповаги між учасниками, що може запобігти випадкам булінгу.

2. Сприяння командній роботі: участь у спортивних змаганнях та тренуваннях має сприяти розвитку комунікативних навичок та вміння співпрацювати в команді. Це може допомогти учням вчитися розв'язувати конфлікти конструктивними способами та відчувати себе частиною спільної цілі.

3. Сприяння фізичному та емоційному здоров'ю: фізична активність відома своїми позитивними впливами на емоційне становище. Регулярні фізичні заняття можуть зменшити стрес, підвищити самооцінку та підвищити загальний рівень добробуту, що може зменшити вразливість до булінгу.

4. Виховання понять про співпрацю та повагу: фізичне виховання надає можливість вчитися співпраці та повазі до партнерів під час гри чи спортивної вправи. В умовах спортивного захоплення учні навчаються враховувати інтереси і потреби інших, що може збільшити рівень емпатії та взаємоповаги.

5. Можливості для розвитку лідерських якостей: спортивні командні та групові заняття фізичного виховання надають можливість учням розвивати лідерські якості, такі як співробітництво, мотивація та ефективне керівництво. Це допомагає створювати позитивну культуру в колективі, де булінг менш ймовірний.

В цілому, засоби фізичного виховання і спорту можуть стати важливими компонентами шкільних програм протидії булінгу, сприяючи формуванню позитивних стосунків, зменшенню конфліктів та покращенню емоційного та соціального благополуччя учнів. Засоби фізичного виховання і спорту можуть бути важливим

інструментом для протидії булінгу в шкільному середовищі, зокрема:

1. Командні спортивні ігри: включення учнів у командні спортивні ігри, такі як футбол, волейбол, баскетбол тощо, сприяє розвитку співпраці, взаємодопомоги та підтримки між учасниками. Це зміцнює відчуття спільної цілі та відповідальності перед командою.

2. Групові заняття: організація групових занять з фізичного виховання, де учні виконують вправи разом, сприяє розвитку позитивних взаємин, дружби та взаємоповаги.

3. Тренінги з комунікації та співпраці: проведення тренінгів з розвитку комунікативних навичок та співпраці в рамках фізичного виховання допомагає учням навчитися ефективно спілкуватися, вирішувати конфлікти та працювати як частина команди.

За результатами опитування вчителів фізичного виховання, було встановлено, що учні, які зазнають булінгу на уроках фізичної культури, не мають звичайної фізичної форми порівняно зі своїми однолітками, можуть мати певні захворювання, тому з метою протидії булінгу важливо розробляти інклюзивні програми з фізичного виховання, які враховують індивідуальні потреби кожного учня, сприяють включенню усіх учнів у спільні активності та розвитку позитивного класного клімату. Розробка інклюзивної програми фізичного виховання, яка враховує індивідуальні потреби кожного учня, є ключовим елементом створення позитивного та сприйнятливого середовища для всіх учасників. Створення такої програми передбачає проведення індивідуалізованої оцінки потреб слабших учнів (учнів з особливими освітніми потребами) у фізичному вихованні; визначення рівня фізичних навичок, можливостей та обмежень кожного учня; розробку індивідуальних програм з фізичного виховання для кожного учня на основі їхніх потреб та можливостей; врахування різноманітності форматів та методик занять, щоб задовольнити потреби різних учнів; надання різних рівнів складності та адаптацій для кожного завдання та вправи залежно від потреб учнів; використання різних матеріалів та обладнання для створення доступних та цікавих завдань; організацію спортивних ігор та активностей, які дозволяють учням з брати участь разом з

іншими учнями, забезпечуючи їхню участь та успіх; створення адаптованих правил гри та змінених форматів для різних груп учнів; розвиток індивідуальних планів підтримки для кожного учня, які враховують їхні потреби та стратегії успіху. Ця структура інклюзивної програми фізичного виховання може бути адаптована та модифікована залежно від конкретних потреб, ресурсів та контексту школи. Важливою є систематична підтримка та залучення всіх учасників спільної роботи для створення позитивного та інклюзивного середовища для всіх учнів.

5. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Булінг, або систематичне насильство в шкільному середовищі, стає все більшою проблемою у сучасному світі. Його негативні наслідки можуть відчутно впливати на психічне та емоційне здоров'я учнів, порушуючи їхнє навчання та загальний стан благополуччя. Однак потенціал засобів фізичного виховання та спорту для боротьби з цією проблемою недооцінюється.

Фізична активність відома своїм здатністю зменшувати стрес та покращувати настрої. Участь у спорті та фізичних вправах допомагає відпускати напругу та знімати негативні емоції, що можуть виникати внаслідок булінгу. Крім того, спільна фізична діяльність сприяє побудові довіри та підтримує командний дух, що змушує учнів більш ефективно співпрацювати та підтримувати один одного.

Участь у спортивних командах або колективних фізичних вправах сприяє розвитку навичок співпраці та взаємодопомоги. Учні навчаються працювати разом над досягненням спільних цілей,

вчать слухати один одного та взаємодіяти конструктивно. Ці навички є ключовими у формуванні позитивного шкільного середовища, де кожен учень відчуває підтримку та захист від потенційних випадків булінгу.

Спортивні тренери та вчителі фізичної культури відіграють ключову роль у боротьбі з булінгом. Вони мають можливість спостерігати за поведінкою учнів на практиці та виявляти випадки конфліктів або насильства. Їхнє активне залучення до розв'язання таких ситуацій та впровадження профілактичних заходів може допомогти створити безпечне та підтримуюче середовище для учнів.

Організація спеціальних тренінгів та заходів з протидії булінгу в рамках фізичного виховання є ефективним способом профілактики цього явища. Учні можуть брати участь у групових дискусіях, ролевих іграх та інших активностях, спрямованих на розвиток емпатії, розуміння наслідків своїх дій та підтримку один одного.

Засоби фізичного виховання та спорту мають великий потенціал у протидії булінгу в шкільному середовищі. Їхній вплив на психологічне та емоційне благополуччя учнів, а також на формування позитивного шкільного клімату, не може бути недооціненим. Залучення спорту до процесу виховання може стати важливим кроком у створенні безпечного та підтримуючого середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі стану підготовки майбутніх учителів фізичної культури до попередження та протидії булінгу в закладах загальної середньої освіти та розробленні педагогічних умов для їхньої підготовки до ефективної реакції на прояви булінгу.

Література

1. Алексеєнко Г., Коваль Г. Сучасні підходи до визначення та класифікації булінгу в шкільних підліткових колективах. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2016. Т. 269. Вип. 257. С. 7–11.
2. Барліт О. Шкільний булінг в сучасному освітньому середовищі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Бердянськ: БДПУ, 2015. Вип. 1. С. 6–10.
3. Бойчук П., Козігора М., Романюк А. Булінг як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, Вип. 3, ч. 2, 2021. С. 10–16. URL: <http://academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/84/78>.
4. Денисовець, Т., Денисовець, І., Хоменко, П., & Хлібкевич, С. Профілактика булінгу в навчальному середовищі засобами фізичної культури та спорту. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць*. Київ, 2022. Вип. 11 (157). С. 15-18. URL: <https://spppc.com.ua/index.php/journal/article/view/957/943>.

5. Деревянко В., Погонцева О., Захарчук І. Спорт проти булінгу : навчальна програма факультативу, курсу за вибором : методичне видання. Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. 28 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/media/646/file/Sport%20against%20bullying.pdf>.
6. Кулешова О.В., Міхеєва Л.В. Булінг в освітньому середовищі : аналіз, шляхи подолання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Вип. 1. Херсон, 2019. С. 154-158. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/25>.
7. Полянничко А. Чинники детермінації насильницької поведінки в учнівському середовищі. *Дитинство без насилля : суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 232–234.
8. Пристинський В.М., Пристинська Т.М., Фролова О.О., Ярхо І.С. Підготовка педагога до реалізації професійних функцій щодо забезпечення здорового способу життя. *Молодий вчений*, № 2 (66), 2019. С. 349-353.
9. Спорт заради розвитку : методичний посібник з підготовки інструкторів програми / О.А. Голоцван, Н.В. Зимівець, О.Т. Сакович, С.Ю. Ющишин : за заг. ред. Н. Зимівець. Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. 208 с.

References

1. Alekseenko, H., & Koval, H. (2016). Suchasni pidkhody do vyznachennia ta klasyfikatsii bulinhu v shkil'nykh pidlitkovykh kolektyvakh [Modern approaches to defining and classifying bullying in school adolescent groups]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia" – Scientific Works of Petro Mohyla Black Sea State University Complex "Kyiv-Mohyla Academy"*, 269(257), 7–11 [in Ukrainian].
2. Barlit, O. (2015). Shkil'nyi bullinh v suchasnomu osvith'omu sere dovys hchi [School bullying in the modern educational environment]. *Naukovi zapysky Berdians'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky – Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University. Pedagogical Sciences*, (1), 6–10 [in Ukrainian].
3. Boichuk, P., Kozihoha, M., & Romaniuk, A. (2021). Bulinh yak sotsial'no-psykholohichne yavys hche u suchasnomu osvith'omu prostori [Bullying as a socio-psychological phenomenon in the modern educational space]. *Akademychni studii. Seriiia "Pedahohika" – Academic Studies. Series "Pedagogy"*, (3, ch. 2), 10–16. URL: <https://spppc.com.ua/index.php/journal/article/view/957/943> [in Ukrainian].
4. Denysovets, T., Denysovets, I., Khomenko, P., & Khlilkevych, S. (2022). Profikladyka bulinhu v navchal'nomu sere dovys hchi zasobamy fizychnoi kul'tury ta sportu [Bullying prevention in the educational environment through physical education and sports]. *Naukovi chasopys Ukrain's'koho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov.*, (11(157)), 15–18. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.11\(157\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.11(157).03) [in Ukrainian].
5. Derevianko, V., Pohontseva, O., & Zakharchuk, I. (2017). *Sport proty bulinhu: Navchal'na prohrama fakultatyvu, kursu za vyborom: metodychne vydannia* [Sport against bullying: An elective course curriculum and methodological guide]. Kyiv: Vydavnytstvo "Feniks". URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/media/646/file/Sport%20against%20bullying.pdf> [in Ukrainian].
6. Kuleshova, O. V., & Mikheeva, L. V. (2019). Bulinh v osvith'omu sere dovys hchi: analiz, shliakhy podolannia [Bullying in the educational environment: Analysis and ways to overcome]. *Naukovi visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Psykhohohichni nauky" – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Psychological Sciences"*, (1), 154–158. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/25> [in Ukrainian].
7. Polianychko, A. (2014). Chynnyky determinii nasylnyts'koi povedinky v uchniv's'komu sere dovys hchi [Determinants of violent behavior in the school environment]. In O. Kikiniez hdi (Ed.), *Dytynstvo bez nasyliia: suspil's'tvo, shkola i sim'ia na zakhysti prav ditei: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Childhood without violence: Society, school and family protecting children's rights* (pp. 232–234). Ternopil: Stereoart [in Ukrainian].
8. Prystynskyi, V. M., Prystynska, T. M., Frolova, O. O., & Yarkho, I. S. (2019). Pidhotovka pedahoha do realizatsii profesiinykh funktsii shchodo zabezpechennia zdorovoho sposobu zhyttia [Teacher training for implementing professional functions related to a healthy lifestyle]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, (2(66)), 349–353.
10. Holotsvan, O. A., Zymivets, N. V., Sakovych, O. T., & Yushchyshyn, S. Yu. (2017). *Sport zarady rozvytku: metodychnyi posibnyk z pidhotovky instruktoriv prohramy* [Sport for development: Instructor training manual] (N. Zymivets, Ed.). Kyiv: Vydavnytstvo "Feniks" [in Ukrainian].

Abstract

FILIPENKO Oleksandr

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

POTENTIAL OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS RESOURCES FOR PREVENTING AND COMBATING BULLYING IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article explores the potential of physical education and sport as effective tools for preventing and counteracting bullying in general secondary education institutions. The authors emphasize that bullying, as a form of school violence, remains a significant threat to children's physical and psychological well-being. However, physical activity and sport contribute to building healthy lifestyles, enhancing self-esteem, and fostering essential social skills such as cooperation, empathy, and mutual respect, thereby reducing the risk of aggression and social exclusion among youth.

A key focus is placed on the concept of "Sport for Development", which integrates physical training with the cultivation of life skills, trust, and teamwork. This concept is promoted as a modern educational strategy for strengthening social cohesion and encouraging pro-social behavior among students. The article draws on international practices, particularly UNICEF initiatives, that support children's rights to safe play and development through sport. It also addresses the dual nature of sport-while it has the capacity to foster inclusion and reduce social distance, it can also be a space where bullying and violence occur, especially in competitive or highly commercialized environments.

The study underscores the need for comprehensive training of physical education teachers to recognize signs of bullying, apply appropriate pedagogical strategies, and create a supportive environment that encourages students to speak up and seek help. The authors call for a revision of traditional authoritarian teaching models in favor of democratic, human-centered approaches. The integration of sport into broader educational goals can enhance not only physical fitness but also resilience, solidarity, and emotional well-being, contributing to the holistic development of students. Ultimately, the article supports the idea that reimagining school-based physical education through the lens of social responsibility and inclusiveness can significantly contribute to bullying prevention and a healthier school culture.

Keywords: bullying, physical education, sport, violence prevention, pedagogical interaction, school environment, healthy lifestyle.

Стаття надійшла до редакції / Received 22.04.2025

Прийнята до друку / Accepted 29.05.2025